

Artykuły

Karolina Buczkowska, Ewa Pajsert, Akademia Wychowania Fizycznego w Poznaniu

Możliwości i konieczność rozwoju turystyki polonijnej na Cyprze w oparciu o historię podróży i życie Polaków na wyspie. Projekty tras turystycznych.

Słowa kluczowe: turystyka kulturowa, turystyka etniczna, turystyka sentymentalna, turystyka polonijna, Cypr, trasy turystyczne

Streszczenie

Głównym celem artykułu jest zwrócenie uwagi na bogactwo polskich pamiątek (materialnych i duchowych) na Cyprze, który od zawsze fascynował podróżników i turystów, w tym także naszych rodaków. Autorki artykułu uznały więc za stosowne zwrócenie uwagi na istniejącą możliwość rozwoju na wyspie turystyki etnicznej, którą można też nazwać sentymentalną, nostalgiczną, „poszukiwania korzeni”, turystyką diaspor – tu: polonijną, czy „powrotów do źródeł”.

W wyniku przeprowadzonej kwerendy, w artykule zawarto informacje na temat podróży i emigracji Polaków na Cypr na przestrzeni wieków oraz życia i działalności współczesnej Polonii, a także podjęto się rozwinięcia powszechnie funkcjonującej definicji turystyki polonijnej. Artykuł zamyka propozycja kilku siedmiu różnych tras turystycznych i ramowych programów wycieczek śladami Polaków po Cyprze.

Wprowadzenie

Cypr określany wyspą Afrodyty, turystom kojarzy się ze słońcem, smakiem jednego z najstarszych win świata – commandarią, podziałem kraju na dwie części: Cypr grecki (południowy) oraz Cypr turecki (północny), a także z niesamowitą historią i wieloma zabytkami. Historia Cypru fascynuje turystów, albowiem sięga 10 tysięcy lat i jest właściwie historią całego europejskiego świata. Burzliwa i tragiczna, czasami wyniosła i bohaterska, zawsze jednak związana z tym, co działo się we wschodnim rejonie Morza Śródziemnego. Inne zresztą nie mogły być losy wyspy położonej na skrzyżowaniu najważniejszych szlaków handlowych świata, u styku trzech kontynentów: Afryki, Azji i Europy.

Na kartach historii Cypru swe losy zapisało wiele narodów, w tym także Polacy. Do początków XX wieku w literaturze podróżniczej odnaleźć można liczne informacje o działalności i pobycie naszych rodaków na wyspie, które pojawiały się głównie w związku z ich pielgrzymkami do Ziemi Świętej oraz podróżami morskimi odbywanymi po Morzu Śródziemnym. Nie brak też dowodów na podróże Polaków na Cypr w wieku XX i XXI. Losy Polaków, którzy licznie na przestrzeni wieków wyspę odwiedzali, poznawali lub zamieszkiwali są niezwykle ciekawe i dlatego warto je przypominać i prezentować, m.in. w celu zwrócenia uwagi na istniejącą możliwość rozwoju turystyki etnicznej, sentymentalnej, nostalgicznej, „poszukiwania korzeni”, turystyki diaspor, „powrotów do źródeł”. Pozwala ona pielęgnować i utrzymywać świadomość narodową oraz rozwijać stałe kontakty z krajowymi organizacjami kulturalnymi, społecznymi, zawodowymi lub kościelnymi poza granicami kraju.

W terminologii turystycznej turystyką etniczną nazywa się podróże podejmowane do krajów i miejsc pochodzenia własnego w sytuacji zamieszkiwania poza nim albo do miejsc związanych kulturowo lub historycznie z tożsamością etniczną własną lub swoich bliskich [na podstawie: Mikos v. Rohrscheidt 2008, s. 108]. Podróże te dotyczą osób przebywających na

emigracji (dobrowolnej, bądź przymusowej), grup narodowościowych żyjących w rozproszeniu (diasporze), a także osób, które w wyniku zmian granic zostały przesiedlone na inne tereny. Przejawia się podróżowaniem zarówno do miejsc rodzinnych, dawnych miejsc zamieszkania, miejsc ważnych dla danego narodu, a także wiąże się z odwiedzaniem krewnych rozsianych po całym kraju [Buczowska 2008, s. 56].

W ramach turystyki etnicznej wyróżnia się turystykę polonijną, związaną z podróżami Polonii, czyli „zbiorowości ludzi o polskim rodowodzie, rozproszonych po różnych krajach w sposób trwały, zdolnych do określenia swego pochodzenia w przeszłości jako polskiego” [Peszkowski 1985, s. 27]. Turystyka polonijna powszechnie definiowana jest jako podróże podejmowane przez członków Polonii do miast i wsi rodzinnych oraz najcenniejszych miejsc w Polsce. Definicja tej formy ma jednak szerszy zasięg i uwzględnia także kwestię podróży Polaków do innych krajów w celu poznania miejsc związanych z historią i życiem współczesnym Polonii oraz w tym samym celu podróże członków Polonii po zamieszkiwanym przez siebie kraju.

Ogólne informacje o Cyprze

Cypr to trzecia pod względem wielkości (po Sycylii i Sardynii) wyspa na Morzu Śródziemnym, leżąca na przecięciu trzech kontynentów: Azji, Afryki i Europy. Największymi ośrodkami miejskimi są: Nikozja (194 tys. mieszkańców, 1997), Limassol, Larnaka i Pafos. Republika Cypryjska to najmłodsze (zaraz po Malcie) państwo w tej części Europy. Jest najdalej na wschód położoną wyspą i zajmuje powierzchnię 9251 km² [Encyklopedia... 2006, s. 255].

Południową część Cypru (zwaną powszechnie Południem, zajmującą 68% powierzchni wyspy) zamieszkują w większości Grecy cypryjscy, a północna część (zwana Północą, 32% powierzchni) zdominowana jest przez cypryjskich Turków. Położenie i podział administracyjny wyspy prezentują ryciny 1 i 2.

Ryc. 1. Położenie Cypru

Źródło: <http://pl.wikipedia.org/wiki/Cypr>, data dostępu: 11.02.2009 r.

Ryc. 2. Mapa Cypru

Źródło: <http://pl.wikipedia.org/wiki/Cypr>, data dostępu: 11.02.2009 r.

Odległości pomiędzy najważniejszymi miastami Cypru greckiego są następujące (prezentuje je tabela 1):

Tab. 1. Orientacyjne odległości pomiędzy najważniejszymi miastami Cypru greckiego

Limassol	72				
Pafos	164	72			
Larnaka	51	69	142		
Troodos	77	51	120	121	
Platres	87	48	111	114	9
	Nikozja	Limassol	Pafos	Larnaka	Troodos

Źródło: *Cypr*, Cypryjska Organizacja Turystyczna, Warszawa 2002

Godło Cypru przedstawia gołębia i gałązki oliwne, symbolizujące pokój. Pod nimi widnieje data 1960 oznaczająca rok odzyskania niepodległości po okresie kolonizacji brytyjskiej. Flaga Cypru z kolei jest białym prostokątem, w centrum którego umieszczone są: figura przypominająca kształtem wyspę Cypr oraz dwie zielone gałązki oliwne. Kolor biały i zielone gałązki oliwne to symbol pokoju między dwoma społecznościami wyspy: Grekami i Turkami. Złotawy kolor wyspy, nawiązuje do łacińskiego pochodzenia nazwy Cypr, tj. *cuprum*, czyli miedzi.

Ryc. 3. Godło i flaga Cypru

Źródło: www.cypr.republika.pl

Na przestrzeni wieków historia Cypru była zmienna i często nieprzyjazna mieszkańcom. Wyspę najwcześniej skolonizowali Fenicjanie, następnie Grecy i Asyryjczycy, po których przyszedł czas na Egipcjan, Persów i Rzymian. Nigdy jednak Cypr nie stracił swego greckiego charakteru, w którym wytrwał do dziś, mimo upływu czasu i rozmaitych

przeciwności historii. W związku jednak z faktem, że jako ostatnia wyspą zarządzała Wielka Brytania, na czerwonych skrzynkach pocztowych nadal widnieją brytyjskie monogramy królewskie „GR” i „ER”, wyniosłe budynki kolonialne obecne są pomiędzy rodzimym budownictwem z suszonej cegły, a ruch uliczny jest, tak samo jak na wyspach brytyjskich, lewostronny. Na Cyprze powszechnie używa się dziś języka angielskiego, który na Południu jest wręcz drugim językiem urzędowym [Dubin 2006, s. 62].

Niepodległość Cypr wywalczył dopiero w 1960 roku lecz w pełni cieszył się nią niewiele ponad 10 lat do 1974 roku, kiedy to północna część Cypru została zajęta przez wojska tureckie i proklamowane zostało Federalne Państwo Tureckiej Republiki Cypryjskiej. W 1983 roku przekształcono je jednostronnie w Republikę Turecką Cypru Północnego. Oddzielne administracje wspólnot narodu nie uznają się jednak wzajemnie. W chwili obecnej część terytorium wyspy nadal pozostaje pod turecką okupacją, a Nikozja – stolica Cypru jest miastem podzielonym murem. Republika Cypryjska, obejmująca część południową Cypru, jest obecnie stabilnym państwem demokratycznym. Głową państwa jest prezydent. Stanowisko prezydenta zajmuje przedstawiciel ludności greckiej, a wiceprezydenta – ludności tureckiej. Od 1 maja 2004 roku Cypr jest członkiem Unii Europejskiej [Cypr. 10 tys. lat...2005, s. 10].

Na ludność wyspy, ogółem około 870 tys. mieszkańców, składają się w 78% Grecy (99,5% z nich żyje w strefie greckiej wyspy) i w 18% Turcy (98,7% z nich żyje w tureckiej strefie wyspy); pozostałe 4% ludności innych narodowości zamieszkuje głównie strefę grecką. Stała grupa Polaków zamieszkujących Cypr sięga ponad 350 osób. Wszystkie te liczby należy jednak brać jako szacunek mocno przybliżony, jako że od 1960 roku nie przeprowadzono na wyspie spisu ludności [Encyklopedia... 2006, s. 255], a w 2004 r. na Cypr wyjechało ok. 3 tys. osób do pracy sezonowej – nie wiadomo ilu z nich pozostało na wyspie na stałe.

Na konflikt narodowościowy Greków z Turkami nakłada się dodatkowo podział wyznaniowy – odpowiednio: chrześcijaństwo obrządku greckiego – 78% ludności i islam (muzułmanie odłamu sunnickiego – 18%).

W związku z faktem, że na przestrzeni wieków przez Cypr przewinęło się wiele ludów: Fenicjanie, Asyryjczycy, Egipcjanie, Persowie, Rzymianie, Krzyżowcy i Brytyjczycy, efektem jest posiadane dziś przez Cypryjczyków ogromne dziedzictwo kulturowe.

Na wyspie znajdują się więc prehistoryczne osady, starożytne świątynie greckie, rzymskie teatry i wille, wczesnochrześcijańskie bazyliki, bizantyjskie kościoły i klasztory, zamki krzyżowców, kościoły gotyckie i weneckie fortyfikacje. Stare obyczaje i tradycje są wciąż pielęgnowane, zwłaszcza na wsi, a kalendarz imprez obfituje w wydarzenia odnoszące się bezpośrednio do owego dziedzictwa. Historia i dziedzictwo prezentowane są też w licznych ciekawych muzeach.

Wyspa ma kształt nieregularnego pięciokąta. Linie brzegową urozmaicają liczne zatoki i przylądki. Wybrzeże północne jest na ogół skaliste i wysokie, a południowe – nizinne, z rozległymi plażami. Krajobraz wnętrza wyspy kształtują góry Troodos z najwyższym szczytem wyspy Olimpom [Warszyńska 2001, s. 20]. Geograficznie wyspa dzieli się na trzy duże obszary – dwa pasma górskie i rozdzielającą je równinę.

Wyspę cechuje klimat śródziemnomorski. Lato zaczyna się na Cyprze pod koniec kwietnia. Największa spiekota panuje wówczas na równinach – gdy letnie temperatury w Nikozji dochodzą do 40° C, a na wybrzeżu wynoszą ok. 35° C. Miesiące zimowe cechuje bardzo kapryśna pogoda. Z nagłymi zmianami aury trzeba się liczyć do końca marca – w pogodny dzień zrywa się nagle wiatr, a niebo zasnuwają gęste chmury [Warszyńska 2001, s. 12].

Na ogromną atrakcyjność turystyczną Cypru składają się dogodne położenie, ciepły klimat, piaszczyste plaże i zabytki kultury antycznej (zwłaszcza greckiej, a także bizantyjskiej), dlatego też turystyka i hotelarstwo stanowią najważniejszy sektor cypryjskiej

gospodarki, przynosząc ponad 60% wszystkich wpływów dewizowych kraju i posiadając ściśle z nią skorelowane branże obsługujące sektor podstawowy i udział w wytwarzaniu cypryjskiego PKB. Wszelkie posunięcia w przyjazdowym ruchu turystycznym na Cypr mają więc bezpośredni i oczywisty efekt na kształtowanie się tempa gospodarczego i wszelkich innych wskaźników makroekonomicznych kraju.

Od 2005 roku włącznie Południe Cypru odwiedzane jest przez ponad 2,5 mln wczasowiczów i turystów rocznie. Połowę z nich stanowią Brytyjczycy, dalej statystyki wymieniają: Niemców, Greków, Rosjan i Skandynawów. **Liczba Polaków odwiedzających wyspę turystycznie w ostatnich latach przedstawia się całkiem obiecująco: w 2003 r. wynosiła ona 11 761 osób, w 2004 r. – 16 956, w 2005 r. – 14 899, w 2006 r. – 13 700, a w 2007 r. – 17 000** (brak jeszcze danych za 2008 r.) [Biuro COT 2006 i 2009].

Podróże i emigracje polaków na Cypr na przestrzeni wieków

Lata 1192 - 1489, Okres Lusignanów (Dynastia Francuska)

W okresie późnego średniowiecza pojawiły się na Cyprze pierwsze ślady polskie. Na wyspę docierali przede wszystkim rycerze, krzyżowcy i pielgrzymi, będący w drodze do Ziemi Świętej. Korzystali z dwóch szlaków i kierunków wiodących z Polski na Bliski Wschód: pierwszego – lądowego, który prowadził przez Wrocław, Kraków, Lwów, Kijów i dalej na Bliski Wschód, bądź drugiego – lądowo-morskiego, prowadzącego do jednego z portów włoskich, następnie uwzględniał opłynięcie archipelagu wysp i Grecji kontynentalnej, by wreszcie podążyć na Cypr i w kierunku Bliskiego Wschodu. Urozmaiceniem jedno- lub dwumiesięcznych rejsów odbywanych przez Polaków były postoje w portach włoskich, następnie na Korfu, w porcie Rodos i właśnie na Cyprze (był to ostatni postój przed końcowym etapem podróży do Palestyny). Taką właśnie drogę przebył rycerz **Wojciech z Pakości**, którego celem życia było przyczynienie się do odzyskania Ziemi Świętej. W mieście tym złożył śluby, że dopóki to nie nastąpi, nie będzie zasiadał do posiłku przy stole (ślub ten mógł wypełnić po 9 latach).

Po Wschodzie podróżował także **Piotr Bniński (Piotr z Bnina)**, który w rezultacie na stałe osiadł na Cyprze, skąd udał się w poselstwie Jana, króla Jerozolimy i Cypru na dwór Władysława Jagiełły [Knopek 1997b, s. 65].

O kolejnych Polskich pielgrzymach na Cyprze (z połowy XV wieku) można znaleźć informacje w źródłach obcych. Wynika z nich, iż towarzysze podróży bawarskiego rycerza Stephana von Gumppenberga (zmarłego w Jerozolimie w końcu 1449 roku), spotkali w połowie marca 1450 roku w Nikozji „wielu polskich i pruskich pielgrzymów”. Trudno jednoznacznie określić, ilu konkretnie ich było. Być może pielgrzymi bawarscy spotkali się z wyprawą chorążego sieradzkiego **Jana Łaskiego**, dziada późniejszego kanclerza i arcybiskupa. Około połowy XV wieku wybrał się on bowiem do Jerozolimy, a w drodze powrotnej oślepl w Nikozji na Cyprze. Po przewiezieniu go do rodzinnego Łaska zmarł w 1451 roku [Knopek 1997a].

Lata 1489 - 1571, Okres Wenecki

W 1496 roku na Cypr dotarł kolejny Polak. Był nim **Bogusław X Wielki**, władca zjednoczonego Pomorza Zachodniego, udający się do Palestyny. Kronikarz pomorski Tomasz Kantzow podał, iż w Wenecji, z której orszak ruszał, znalazło się wielu Polaków, którzy chcieli się do niego przyłączyć. Wśród tych, którym się to udało, był m.in. **Krzysztof von Palencki** ze swym kuzynem Degenerem Budenhagenem oraz Kurtem Flemingiem. Bogusław wynajął w Wenecji duży statek i w niedzielę 4 czerwca po wysłuchaniu mszy wszyscy odплыnęli do Palestyny. Na dłuższy postój wyznaczili Cypr, gdyż w Syrii panowała wówczas zaraza. Dopiero 3 sierpnia opuścili wyspę Afrodyty i dotarli do Palestyny [Knopek 1997b, s. 67-68].

Lata 1571 - 1878, Okres Otomański

Wiek XVI i XVII również obfitowały w wyprawy polskie na Bliski Wschód, których trasy najczęściej wiodły przez Cypr. W początku XVI wieku przebywał w Grecji **Jan Dantyszek**, poeta, dyplomata. Studiował on we Włoszech, skąd przedsięwziął podróże do Palestyny, Francji i Niemiec. Gdy przybył na Półwysep Apeniński, nadarzyła mu się okazja podróży na Wschód, z której skorzystał, aby zobaczyć Ziemię Świętą. Zatrzymał się oczywiście na Cyprze [Knopek 1997b, s. 69].

Innym podróżnikiem był **Stanisław Pieniążek-Odrowąż**, który niestety w czasie podróży morskiej i wyprawy na Wschód zmarł. Pochowany został na Cyprze.

Do południowych brzegów Europy – w tym na Cypr przybył **Jan Tarnowski**, kasztelan krakowski i hetman wielki koronny. Podróż do Ziemi Świętej odbył w roku 1517. Pozostawił najstarszy dziennik podróży do świętego miasta. Nie brakowało w nim też dość szczegółowego opisu Cypru.

Jan Goryński, szlachcic z niezamożnej rodziny wielkopolskiej. Odbył jako młody człowiek pielgrzymkę do Jerozolimy, którą opisał. Z zachowanego jedynie fragmentu jego *Peregrynacji do Ziemi Świętej* wiemy, że podróż miała miejsce około roku 1560 roku, a autor wspominał o Cyprze jako posiadłości weneckiej. Na wyspie przebywał 2 października. Gdy przybył na nią obejrzał proces warzenia soli w Limassol, a następnego dnia popłynął dalej – w wyniku jednak kolizji, do której doszło na morzu, musiał cofnąć się i wrócić. Pobyt na Cyprze przedłużył się dla niego do tygodnia [Knopek 1997b, s. 69].

Największą i szczegółowo opisaną peregrynacją określić można podróż do Ziemi Świętej, Syrii i Egiptu Mikołaja **Krzysztofa Radziwiłła zwanego „Sierotki”**, który na Cypr dotarł dwukrotnie pielgrzymując do Jerozolimy. Spełnił Radziwiłł ślub, który złożył w 1575 roku w czasie choroby. Podróż jego rozpoczęła się w końcu 1582 roku. Radziwiłł płynął krótko przez wyspy Archipelagu i wokół Grecji, a droga powrotna wiodła do Limassolu na Cyprze, a następnie do Egiptu poprzez Kretę, Peloponez do włoskiej Apulli. W drodze do Jerozolimy towarzyszyło autorowi peregrynacji kilka osób: Jerzy Kos z Prus, **Michał Konarski**, również z Prus – późniejszy kasztelan gdański, chełmiński i wojewoda pomorski, Polak **Piotr Bylina**, późniejszy starosta osiecki i podstoli krakowski, **Hanus Szolc**, cyrulik wrocławski, Jeremiasz Giermek, litewski kucharz oraz pewien Cypryjczyk. W trakcie pobytu Radziwiłła na Cyprze na wyspę przyplłynął z Trypolisu Polak **ks. Szymon Albimontanus**, który chciał przez Cypr popłynąć do Jerozolimy. Posiadał nawet specjalny list od króla Stefana Batorego [Radziwiłł 1962].

Jednym z najwytrwalszych podróżników tego okresu, który trzykrotnie udał się do Ziemi Świętej, był długoletni dworzanin biskupa Marcina Kromera, **Maurycy Paweł Henik**. Po uprzednim zwiedzaniu Włoch skierował się z Wenecji przez Kretę, Cypr i Trypolis do Palestyny.

W XVII wieku do Ziemi Świętej przybył Fryderyk von der Groeben, pochodzący z rodziny osiadłej w Prusach Książęcych. W 1673 roku towarzyszył polskiemu pułkownikowi o nazwisku **Meglin** do Włoch i na Malte, później zwiedził Cypr.

Opis podróży do Palestyny przez Cypr pozostawił m.in. także bernardyn **o. Hieronim Lisowski**, który pielgrzymował prawdopodobnie w 1744 roku. Zanotował, że zarówno on jak i inni pielgrzymi „przybywszy szczęśliwie do Ziemi Świętej, peregrynując morze i na nim wszelkie niebezpieczeństwa zostawiwszy, najpierw przyplýwali do Cypru albo do Aleksandrii, miasta w Egipcie lub też prosto do Jaffy albo do Joppen miasta”.

W latach 1762-1765 przemierzył Ziemię Świętą inny bernardyn, ojciec **Antoni Burnicki**. Z miejsc świętych wracał morzem przez Cypr do Wenecji. Drogą dotarł do egipskiej Aleksandrii, skąd przedsięwziął podróż po Palestynie. Opisał wiele miejsc świętych, ponieważ autor znał starożytność, którą wykorzystał w swoich książkach [Knopek 1997b, s. 77].

W latach 1762-1765 Morzem przez Cypr do Wenecji wracał też inny bernardyn, **o. Antoni Brucki**, który przemierzył Ziemię Świętą do Wenecji [Knopek 1996a].

Kolejną osobą, która dotarła na Cypr był **Józef Sułkowski**, któremu latem 1793 roku rewolucyjny rząd francuski powierzył misję wojskową w Indiach. Z wybrzeża francuskiego na Morzu Śródziemnym udał się w kierunku wschodnim, po czym dopłynął do Cypru, a na skutek osłabienia i choroby wypoczywał na nim kilka miesięcy. W trakcie swego pobytu uczył się języków wschodnich i obserwował panujące stosunki.

Z podróżami Polaków w XIX wieku należy łączyć liczne eksponaty związane z cywilizacją starożytną Hellady i Cypru, które znajdowały się w rękach prywatnych, a następnie trafiły m.in. do Muzeum Narodowego w Krakowie czy Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego. O ich pochodzeniu wiadomo niewiele, gdyż w drugiej połowie XIX wieku badania na Cyprze prowadzili amatorzy, a Muzeum w Nikozji, gromadzące skarby kultury cypryjskiej, powstało dopiero w 1833 roku. Część zbiorów cypryjskich kupiła wielka miłośniczka sztuki, Izabela Działyńska w 1887 roku na aukcji w Paryżu [Knopek 1997b, s. 115-116].

Lata 1878 - 1960, Okres Brytyjski (w tym: okres II wojny światowej)

Rewolucja i wojna domowa w Rosji mająca miejsce po I wojnie światowej zmusiły mieszkających tam Polaków do emigracji. Wielu z nich udało się m.in. na Cypr, gdzie przebywali następnie na terenie angielskiej misji wojskowej w Limassol. Część z nich została na wyspie, inni wrócili do Polski lub wyjechali do państw zachodnich.

Pierwsze informacje o powstaniu greckim w 1821 roku przywiózł na ziemię polskie **Józef Sękowski**, orientalista i carski cenzor. W maju tego roku przybył on do Smyrny, zwiedził Troję i okoliczne tereny. Dalsza jego droga wiodła morzem w pobliżu wyspy Chios, gdzie uniknął spotkania z piratami. Następnie wpadł w burzę morską opodal wyspy Kos i Rodos, po czym dotarł do Larnaki na Cyprze.

Po utworzeniu państwa greckiego i po upadku powstania listopadowego, w drodze do Egiptu opłynął Helladę i w 1833 roku zatrzymał się na Cyprze generał **Henryk Dembiński**.

W 1836 roku do Syrii został skierowany przez Watykan jezuita **o. Maksymilian Ryllo**. Objechał on Mezopotamię i część Persji. W drodze powrotnej do Rzymu podróżował przez Konstantynopol, Rodos i Cypr.

Do Ziemi Świętej w XIX w. pielgrzymował i pozostawił obszerną relację z podróży **ks. Ignacy Hołowiński**, arcybiskup. Wyruszył z Kijowa, kierując się w stronę Konstantynopola. Stamtąd przez Wyspy Egejskie dotarł do Palestyny. W drodze do Jerozolimy opisał Tenedos, Smyrne, Kos, Rodos i Cypr.

Kolejny pielgrzym: **ks. Tyburcy** informował w swej relacji, że do Ziemi Świętej trzeba 15 dni jechać z Krakowa przez Triest, Korfu, Aleksandrie i Jaffe. Opisał on wyspy Korfu i Siros, miasto Smyrne oraz wyspy Rodos i Cypr w latach 60. XIX wieku.

Na Bliski Wschód pielgrzymował także **Ignacy Domeyko**, który we wrześniu 1885 roku spłynął ze Sztambułu do Jaffy. Towarzyszyli mu w podróży **o. Piotr Semenenko** i **o. Rafał** z zakonu zmartwychwstańców oraz **ks. Gajewski**. W drodze oglądali Cypr i wyspy greckie.

W latach 1925-1926 do Ziemi Świętej podążył Jan Bystron. Wędrował on śladami Polaków, którzy jeździli na Bliski Wschód od czasów średniowiecza. Chciał dotrzeć do tych samych miejsc. W drodze oglądał i opisywał ruiny starych świątyń ateńskich [Maliszewski].

Następni Polacy, którzy znaleźli się na Cyprze to ci, których zawiodła na wyspę tułaczka wojenna. Pierwsza grupa, która przybyła na Cypr składała się z ok. 500 osób. Wśród nich znaleźli się niektórzy przedstawiciele rządu Rzeczypospolitej Polskiej oraz władz lokalnych, powstańców i intelektualistów, od września 1939 roku przebywający wraz z rodzinami na terenie Rumunii. W obliczu proniemieckiej polityki Rumunii i wynikającego z

tego zagrożenia osobistego Polaków, osoby te, na zaproszenie króla wielkiej Brytanii, otrzymały azyl na Cyprze. Grupę przetransportowano na Cypr we wrześniu 1940 roku. Uchodźcy mieszkali w hotelach Helwecja, Grand i Forest w Platres. Z opisów **Melchiora Wańkowicza**, który był w tej grupie, wiemy że Polacy zorganizowali wtedy szkołę powszechną i gimnazjum kierowane przez ks. **Franciszka Kubińskiego** oraz szpital. Uchodźcy pozostawili po sobie ślad, który jest chyba jedynym namacalnym monumentem polskości na Cyprze pomnik w miejscowości Platres [Maliszewski].

W okresie wojennym na Cyprze kapelanem w bazie wojskowej RAF-u był franciszkanin o. **Plechta**, który służył także (nielicznej wówczas) Polonii cypryjskiej.

Po wojnie na Cypr powróciło wielu cypryjskich żołnierzy, którzy zostali wcześniej skierowani na roboty do Polski lub zesłani do niewoli na terenie naszego kraju. Wielu z nich założyło wówczas w Polsce rodziny i z nimi przenieśli się z powrotem na wyspę. Takie losy spotkały m.in. **Zofię Tsiarkezou**, która w czasie okupacji poznała swojego przyszłego męża Konstantinosa. Po latach przesiedleń, w końcu udało im się dotrzeć na Cypr gdzie osiedlili się na stałe. O powikłanych losach Polaków świadczą również przeżycia **Danuty Gevaergi** oraz jej siostry **Marii Krystyny Store**, które należą do grupy najdłużej mieszkających na Cyprze Polek [Georgiou 2005]

Lata 1960 - 1974, Republika Cypru

W maju 1967 roku na Cyprze badania naukowe w Kato Pafos prowadził profesor **Kazimierz Michałowski** wraz z polską grupą archeologiczną, gdzie wytyczył teren późniejszych wykopalisk.

W ekspedycji niemiecko-szwajcarskiej w Kuklia z kolei uczestniczyła pani **Młynarczyk**, która opracowała wówczas dla niej grecką ceramikę późnoklasykzną [Chrysanthou].

Od 1974 r. - obecnie, Cypr podzielony pomiędzy Greków a Turków

Polonia cypryjska zawsze miała swego kapelana. W okresie 1988-1992 na Cyprze i Rodos przebywał o. **Antoni Dudek**.

Na początku lat 1990. archeolog **Dariusz Maliszewski** zorganizował Projekt Polis-Pyros. Rezultatem tych wieloletnich badań powierzchniowych było odkrycie ponad 90 stanowisk archeologicznych, dzięki czemu powstała pionierska mapa osadnictwa funkcjonującego na obszarze całego Cypru.

W 1979 roku powołane zostało na wyspie Towarzystwo Przyjaźni Cypryjsko-Polskiej jako efekt zainteresowania naszym krajem Cypryjczyków, którzy mieli możliwość studiowania w Polsce w latach 1960. [Maliszewski].

Od 1 maja 2004 roku (wejście Polski i Cypru do Unii Europejskiej) ok. 350-osobową grupę „weteranów cypryjskich” zasila statystycznie wysoka liczba Polaków przybywających na Cypr w celach zarobkowych [Cypr 2006]. Biorąc pod uwagę ilość czasu antenowego i kolumn prasowych poświęconych dyskusjom i rozważaniom na temat emigracji Polaków do krajów UE wynika, że ekscytacja z wejścia Polski do Unii Europejskiej nie słabnie. Tak się złożyło, że akcesja Polski i Cypru do UE dokonała się na progu sezonu letniego – okresu turystycznie strategicznego dla Cypru i o najwyższym zapotrzebowaniu w siłę roboczą w sektorze turystycznym. Politycznie Cypr wciąż żył referendum, które odbyło się w kwietniu 2004 roku i trzeba było odczekać jeszcze kilka miesięcy zanim procedury pobytu i zatrudniania obywateli Unii Europejskiej zostały jednoznacznie określone. W takim właśnie czasie i takiej atmosferze pojawili się Polacy. Trudno powiedzieć, jaka była ich liczba – nieoficjalne szacunki to ok. 3 tysiące osób. Dość wysoki procent stanowili studenci, którzy przyjechali do pracy sezonowej i zatrudniali się w hotelach, restauracjach, pubach. Trudno powiedzieć ile osób korzystało z polskich firm pośredniczących, a ile szukało pracy na własna

rękę. Wyjechali na początku października. Wielu z nich przetało szlaki, by za rok wrócić ponownie. Pewien odsetek z nich prawdopodobnie pozostało na wyspie na stałe.

Życie i działalność współczesnej Polonii

Polonia cypryjska jest jedną z najmłodszych zbiorowości polonijnych w Europie i w świecie. Większe skupiska Polaków na Południowym Cyprze zaczęły się tworzyć dopiero w latach drugiej wojny światowej i w okresie powojennym. Decyduje to o odmiennym rozwoju tej społeczności w stosunku do Polonii świata. W związku z brakiem szerszej emigracji na wyspę w latach wcześniejszych, Polacy nie zajmowali i nie zajmują wysokich stanowisk zawodowych. Członkowie Polonii ukształtowanej we wspomnianym okresie zwani są potocznie „starą” Polonią. Emigracja polska w czasach obecnych (od lat 1990., a w szczególności po 2004 roku) stanowi typową formę społeczności zarobkowej, trudniącej się głównie w obrębie turystyki i prac fizycznych. Ta część Polonii nazywana jest „nową” Polonią.

Angażowanie się ludności polskiej w życie polityczne i kulturalne południowego Cypru wyniknęło częściowo z romantycznych pobudek pokolenia lat 1960. i 1970., jak też i ze wspólnych związków historycznych Polski i Cypru. Polacy i Cypryjczycy podobnie próbowali odzyskać własną narodowość i tożsamość w podejmowanych kilkakrotnie powstaniach narodowych. Nowoprzybyli Polacy dokładnie odzwierciedlają zachowania zakorzenionych Polonusów. Wielu na zasadzie obserwatorów dołączyło do spotkań towarzyskich, nabożeństw w języku polskim, imprez kulturalnych i tych pielęgnacyjnych obyczaj polski. Jest również grupa, która wykazuje się zaangażowaniem, poddaje pomysły, rwie się do pomocy. Niektórym nie odpowiadał charakter imprez i przestali na nie przychodzić [Tekeli-Savvopoulou 2006].

Polonia na Cyprze nie ma „Domu Polonii” i w zasadzie nie ma adresu, ale prowadzi szeroką działalność poprzez kilka polonijnych środowisk i organizacji oraz poprzez kościoły. Praca w organizacjach polonijnych jest pracą o charakterze społecznym. Organizacje nie są dofinansowane. Imprezy wymagające dużych nakładów finansowych wiążą się z poszukiwaniem sponsorów. Z zasady członkowie Polonii nie oglądają się na innych: każdy po prostu robi co umie, co chce i ile może.

Na wyspie przebywają dwaj polscy kapłani. Zorganizowanie mszy świętej w języku polskim raz w miesiącu, nie stanowi problemu. W Nikozji odprawiane są one już od ponad 10 lat, a od kilku lat również w Limassolu i Larnace. Podczas spotkań Polonii po mszach świętych ma miejsce wymiana doświadczeń z życia codziennego, odkrywanie różnic w tradycjach polskich w zależności od rejonu Polski, z którego dane osoby pochodzą, wspomnienia lat szkolnych oraz wymiana informacji typu „co-gdzie-kiedy” dotyczące tak osób prywatnych jak i całego środowiska polonijnego.

Oprócz kościoła, Polonia spotyka się uczestnicząc w licznych imprezach organizowanych przez Towarzystwo Przyjaźni Cypryjsko-Polskiej oraz przez Stowarzyszenie Kulturalne Polaków na Cyprze „Malwa”. Spoiwem łączącym społeczność polonijną na wyspie jest też czasopismo „Spod znaku Afrodyty”, klub sportowy oraz polska szkoła.

Towarzystwo Przyjaźni Cypryjsko-Polskiej powstało w 1979 roku z inicjatywy małej grupy Cypryjczyków, którzy studiowali w Polsce oraz innych przyjaciół Polski mieszkających na Cyprze. Ma na celu pogłębianie przyjaznych stosunków między narodami obu krajów [Chrysanthou 2004]. Towarzystwo ma w programie organizowanie spotkań absolwentów, pikników, mikołajek dla dzieci, bali oraz koncertów muzycznych.

Ryc. 4. Logo Towarzystwa Przyjaźni Cypryjsko-Polskiej

Źródło: <http://www.cypryjskopolskie.org>

Z inicjatywy Towarzystwa powstał amatorski klub piłki nożnej „F.C. Chopin”, który działa od 1997 roku w Limassol. Drużyna Polaków dwa razy w tygodniu rozgrywa mecze i turnieje z cypryjskimi amatorskimi drużynami piłkarskimi i dzielnie kibicuje przyjeżdżającym na Cypr drużynom. W roku 1999 powstała, również z woli Towarzystwa pierwsza na Cyprze szkoła polska. Na wniosek Ambasady Rzeczypospolitej Polskiej została ona włączona do miejscowego systemu edukacji, a cypryjskie Ministerstwo Oświaty przyznało jej pomieszczenia w podległych mu klasach szkolnych w Nikozji, Limassol i Larnace. Zajęcia w polskiej szkole odbywają się raz w tygodniu w godzinach popołudniowych i obejmują naukę języka polskiego z elementami historii i geografii, według polskiego programu nauczania. Prowadzi je jedna nauczycielka przebywająca na Cyprze na stałe. W zajęciach uczestniczy około 20 uczniów podzielonych na grupę początkującą i zaawansowaną [Maliszewski].

Miesięcznik „Spod znaku Afrodyty” powstał w listopadzie 1997 roku z inicjatywy niewielkiej grupy Polaków mieszkających na Cyprze. Jest pismem o charakterze społeczno-kulturalnym, adresowany do wszystkich Polaków i ma na celu przypominać to, co ich łączyło. Można w nim znaleźć przedruki z prasy krajowej, informacje o wydarzeniach kulturalnych i polityczno-gospodarczych w Polsce, informacje z życia Polonii cypryjskiej, fragmenty literatury polskiej, życiorysy wielkich Polaków ich osiągnięcia, artykuły historyczne, opisy obyczajów i typowych tradycji polskich, kącik języka polskiego, savoir-vivre, porady domowe oraz propozycje kulinarne, a więc wszystko to, czego wysłuchiwały ściany kościelnej zakrystii.

Od października 2004 roku pismo utworzyło dwujęzyczny elektroniczny serwis informacyjny pod nazwą Elektroniczne Centrum Informacji (ECI), w ramach którego za pomocą poczty elektronicznej informuje niepolskie społeczności mieszkające na Cyprze o wydarzeniach i imprezach organizowanych przez instytucje polskie, polonijne lub cypryjskie, w których udział biorą Polacy lub które dotyczą Polski.

Miesięcznik utrzymuje kontakty z wieloma placówkami polonijnymi za granicą. W Polsce regularnie kontaktuje się ze Stowarzyszeniem „Wspólnota Polska”, Biblioteką Narodową w Warszawie, Biblioteką Jagiellońską, Biblioteką Towarzystwa Chrystusowego w Poznaniu [Tekeli-Savvopoulou 2004].

Gazeta drukowana jest w technice komputerowej w nakładzie około 100 egzemplarzy. Około 70 egzemplarzy rozprowadzane jest na Cyprze, a pozostałe 30 w Polsce i za granicą [Gevaergi 2006].

Stowarzyszenie Polaków na Cyprze „Malwa” powstało z inicjatywy redakcji miesięcznika dla Polaków na Cyprze „Spod znaku Afrodyty” i zostało oficjalnie zarejestrowane przez władze cypryjskie w dniu 15 marca 2001 roku.

Ryc. 5. Logo Stowarzyszenia „Malwa”
Źródło: <http://www.malwacypr.org/portal/>

O wyborze nazwy Stowarzyszenia zdecydowały powody praktyczne – krótkie, łatwe w zapisie i wymowie słowo. Nie jest to nazwa przyjęta przez wiele organizacji polonijnych na świecie, chociaż reprezentuje bardzo popularny kwiat polski.

Członkami Stowarzyszenia są osoby pochodzenia polskiego zamieszkujące na Cyprze lub za granicą, a także obywatele innych krajów sympatyzujący z działalnością Stowarzyszenia. Stowarzyszenie nie odmawia członkostwa osobom należącym do innych organizacji polonijnych lub nie-polonijnych. Obecnie Stowarzyszenie zrzesza ok. 120 członków.

Działalnością Stowarzyszenia reguluje zarząd (złożony maksymalnie z 10 osób). Członkami zarządu, tak obecnie jak i w przyszłości, mogą być tylko osoby biegłe posługujące

się językiem polskim, pięć spośród nich musi posiadać obywatelstwo polskie. Prezes zarządu musi posiadać zarówno obywatelstwo polskie, jak i cypryjskie, i musi biegle posługiwać się językiem polskim i greckim (wymóg władz cypryjskich). Zarząd Stowarzyszenia nadaje tytuł członka honorowego osobom szczególnie zasłużonym dla Polski lub dla działalności Stowarzyszenia [Chrysanthou 2004].

Głównym celem Stowarzyszenia jest promocja kultury polskiej wśród Cypryjczyków i innych nacji mieszkających na Cyprze. Często jednak zaprasza ono artystów niepolских do udziału w imprezach, podkreślając tym swoje otwarcie na inne kultury.

„Malwa” to organizacja o profilu kulturalnym, mająca w swoim programie [Georgiou br.].

- imprezy kulturalne (muzyczne i plastyczne) z udziałem artystów polskich i z udziałem artystów mieszkających na Cyprze,
- wystawy eksponatów typowych dla kultury i obyczaju polskiego,
- projekcje filmów polskich lub dotyczących Polski lub Polaków,
- spotkania przy herbatce wzbogaconej przez potrawy kuchni polskiej,
- spotkania wg tradycji i obyczaju polskiego,
- wieczory poetyckie,
- imprezy okolicznościowe, np. święta narodowe,
- opieka nad miejscami pamięci narodowej, jak pomniki lub groby Polaków,
- gromadzenie informacji dotyczących historii i losów Polaków na Cyprze.

Imprezy organizowane przez Stowarzyszenie z założenia są otwarte dla wszystkich. Stowarzyszenie szanuje przekonania polityczne i religijne członków i nie wymaga ich uczestnictwa w wydarzeniach, które w jakiś sposób mogą kolidować z ich przekonaniami. Informacje o organizowanych imprezach ukazują się w miesięczniku „Spod znaku Afrodyty” oraz lokalnej prasie anglojęzycznej i greckojęzycznej. Do członków wysyłane są pocztą elektroniczną lub faksem. Obecnie Stowarzyszenie organizuje około 10 imprez rocznie. Rok działalności „Malwy” zaczyna się we wrześniu, a kończy w czerwcu. W okresie letnim imprezy nie są organizowane.

Propozycje tras turystycznych – kulturowych po Cyprze dla Polaków i Polonii

Funkcjonujące na Cyprze szlaki wycieczek prowadzą głównie przez krainy osobliwości wyspy. Najpopularniejsze trasy prowadzą przez największe miasta, które są naturalnym zagłębieniem pamiątek starożytności. Niewielkie odległości między poszczególnymi miejscowościami ułatwiają podróżowanie i zwiedzanie. Na Cyprze znajduje się kilka tras tematycznych, które ułatwiają zaplanowanie wyprawy i odkrywanie wyspy. Są to [Cypr 2006]: Trasa bizantyjska, Trasa winnych wiosek, Trasa Europejska E4, Trasa Antyczna, Trasa Afrodyty, Trasa Wschodnia, Trasa Zachodnia.

Większość polskich biur podróży nie specjalizuje się w wycieczkach objazdowych po Cyprze, a turystom proponuje się głównie wycieczki pobytowe na Cypr z możliwością wykupienia na miejscu wyjazdów fakultatywnych: jedno- lub dwudniowych. W ofertach biur proponowane są jednak wycieczki objazdowe do Ziemi Świętej, uwzględniające zatrzymanie na wyspie.

Jak wspomnieliśmy we wstępie i zaprezentowaliśmy w artykule, Cypr jest ciekawym miejscem do poznania przez Polonię i Polaków zainteresowanych związkami naszych rodaków z wyspą na przestrzeni lat i wieków. Żadna oferta wycieczki oferowana Polakom nie zawiera obecnie jednak miejsc związanych ze śladami bytności Polaków na Cyprze.

W związku z powyższym wycieczki i wyprawy o tej tematyce mogłyby przebiegać w sposób, jaki zasugerowaliśmy poniżej. Projekty przedstawionych przez nas propozycji mogą stanowić trasy wycieczek 2-dniowych do różnych miejsc na wyspie. Wycieczki prowadzone śladami Polaków zawierają podobne części składowe, tj.: spotkanie z Polonią cypryjską, uczestnictwo w poszczególnych imprezach kulturalnych organizowanych przez Cypryjską Organizację Turystyczną lub Polonię cypryjską (oba możliwe tylko w części południowej

wyspy), jest również zwiedzanie wybranego miasta. Wycieczki są uzależnione od pór roku i miesięcy ponieważ poszczególne imprezy kulturalne mają swoje wymiary czasowe. **Zaprezentowanych tras i ramowych programów wycieczek jest 6 i wiodą: do Nikozji, do Limassol, do Larnaki, do Pafos, w góry Troodos (strefa grecka) Dodatkowo prezentujemy projekt kompleksowej trasy objazdowej, a także informacje o śladach polskich po tureckiej stronie wyspy, tj. w Kyrenii i Famagusty (strefa północna).**

1) Wycieczka do Nikozji

Kierując się ku Nikozji, odnajduje się ślady polskości w postaci osoby Jana z Łaska, który w XV wieku zatrzymał się tu w drodze do Jerozolimy. Oprócz niego także że wielu innych Polaków podróżujących do Ziemi Świętej przebywało w tym mieście. Nikozja to dla Polaków także wydarzenie z 1941 roku, pozostanie ono na zawsze w pamięci wszystkich tych, którzy byli w Nikozji świadkami wzruszającego pożegnania trzydziestu kilku uchodźców polskich, przebywających dotychczas na Cyprze, a powołanych do szeregów wojska polskiego na Środkowym Wschodzie. W związku z tym wskazane jest tu proponując spotkanie z Polonią, która była na miejscu tego zdarzenia, a która nadal znajduje się na wyspie, w celu przybliżenia turystom polskim wydarzeń z tego okresu.

Propozycja wycieczki do Nikozji-stolicy Cypru obejmuje następujące elementy:

- spotkanie z Polonią cypryjską w redakcji gazety „Spod znaku Afrodyty”;
- zwiedzenie wystawy prac polskich fotografów lub innych artystów, uczestnictwo w koncercie organizowanym w danym okresie przez polonijne Stowarzyszenie „Malwa”;
- dla chętnych uczestnictwo we mszy świętej w języku polskim w kościele Św. Krzyża, a następnie dla wszystkich uczestników wycieczki spotkanie z polskim duszpasterzem;
- wizyta w polskiej szkole;
- zwiedzanie osobliwości miasta: dom towarowy Woolwort z widokiem na tzw. Zieloną Linie odgradzającą część grecką miasta od tureckiej, a tym samym dwa państwa, katedra św. Jana, Muzeum Cypryjskie, Muzeum Etnograficzne, weneckie fortyfikacje, Teatr Miejski.

2) Wycieczka do Limassol

Polakiem, który dotarł do tego miasta dwukrotnie był Krzysztof Radziwiłł zwany „Sierotką”, wracający z Ziemi Świętej w XVI wieku. Wielu Polaków przebywało tu również na terenie misji wojskowej. Podczas spotkania z Polonią cypryjską w porcie ciekawe może być odczytywanie *Peregrynacji do Ziemi Świętej* Jana Goryńskiego i Krzysztofa Radziwiłła *Podróż do Ziemi Świętej, Syrii i Egiptu*, gdyż obaj bardzo szczegółowo opisali swoje podróże, uwzględniając w nich pobyt na wyspie. Wybranie miejsca spotkania nie jest przypadkowe, gdyż Polacy udający się do Ziemi Świętej dobijali swoimi statkami właśnie do tego portu.

Propozycja wycieczki do Limassol obejmuje następujące elementy:

- spotkanie z Polonią cypryjską w porcie;
- uczestnictwo w Europejskim Festiwalu i Międzynarodowym Festiwalu Tańca, w którym udział biorą m.in. polscy artyści;
- (udział w występie Baletu Teatru Wielkiej Opery Narodowej zorganizowanego w czerwcu przez Stowarzyszenie Kulturalne Polaków na Cyprze „Malwa”, bądź też w Festiwalu Wina odbywającym się przez cały wrzesień);
- dla chętnych uczestnictwo w mszy świętej w języku polskim w kościele Św. Katarzyny, a następnie dla wszystkich uczestników wycieczki spotkanie z polskim duszpasterzem;
- wizyta w polskiej szkole;
- udział w meczu piłki nożnej z amatorskim klubem piłki nożnej „F.C. Chopin” Towarzystwa Przyjaźni Cypryjsko-Polskiej;
- zwiedzanie miasta: Muzeum Średniowiecza, Time Elevator, Muzeum Morskie, Terrarium.

3) Wycieczka do Larnaki

W podróży Polaków na Cypr Larnaka miała znaczenie z tego względu, iż wielu pielgrzymów polskich udających się do Ziemi Świętej przybywało właśnie do portu w Larnace na postój, byli to między innymi Józef Sękowski i Jan Bystron.

Propozycja wycieczki do Larnaki obejmuje następujące elementy:

- spotkanie z Polonią w tawernie przy porcie w Larnace;
- (uczestnictwo w Międzynarodowym Festiwalu Muzyki, Tańca, Teatru i Sztuki w lipcu, w którym udział biorą polscy artyści);
- dla chętnych uczestnictwo we mszy świętej w języku polskim w kościele Terra Santa, a następnie dla wszystkich uczestników wycieczki spotkanie z polskim duszpasterzem;
- wizyta w polskiej szkole;
- zwiedzanie miasta i okolic: port, Miejski Ośrodek Kultury, Hala Sultan Tekke, kościół św. Łazarza, Kition).

4) Wycieczka do Pafos

Podążając do Pafos – będącego w czasach antycznych centrum kultu bogini Afrodyty – można zwiedzić wiele miejsc z nią związanych: rzekome miejsce narodzin, sanktuarium w miejscowości Kuklia czy grobę w pobliżu Polis, gdzie bogini zażywała kąpieli.

Pafos to miejsce, w którym Kazimierz Michałowski w 1967 roku i grupa polskich archeologów prowadziła badania naukowe, wytyczając teren późniejszych wykopalisk.

Również archeolog Dariusz Maliszewski zorganizował w latach 1990. Projekt Polis-Pyros – rezultatem tych wieloletnich badań powierzchniowych było odkrycie ponad 90 stanowisk archeologicznych, dzięki czemu powstała pionierska mapa osadnictwa funkcjonującego na obszarze całego Cypru.

Propozycja wycieczki do Pafos obejmuje następujące elementy:

- spotkanie z Polonią cypryjską i z grupą polskich archeologów prowadzących wykopaliska na Cyprze;
- (uczestnictwo w Festiwalu Chórów odbywającym się w czerwcu, z udziałem Opery Narodowej Warszawskiego Teatru Wielkiego, bądź też odbywającym się przez cały wrzesień Festiwalu Afrodyty);
- uczestnictwo w listopadowych koncertach jazzowo-bluesowych młodzieżowej grupy polskiej zorganizowanej przez „Malwę”;
- dla chętnych uczestnictwo w mszy świętej w języku polskim w kościele Agia Kyriaki, a następnie dla wszystkich uczestników wycieczki spotkanie z polskim duszpasterzem;
- zwiedzanie Pafos: bazylika Agios Georgios, Półwysep Akamas, Groby Królewskie, Petra tou Romiou ze skałą i sanktuarium Afrodyty.

5) Wycieczka w góry Troodos

Góry Troodos są dla naszych rodaków doskonałym miejscem wytchnienia od wysokich temperatur panujących na nizinach i wybrzeżu. W Troodos znajduje się Platres, w którym podczas drugiej wojny światowej wydawane było pismo „Polski Głos w Platres”, dostarczane uchodźcom polskim. Wszelka inicjatywa informacyjno-prasowa na tym terenie była nie tylko cenna i pożyteczna, lecz także i bardzo trudna. Dlatego też umiano docenić wysiłek włożony w dostarczanie uchodźcom polskim, przebywającym w Platres codziennego biuletynu informacyjnego, o tak bogatej i dobrze opracowanej treści.

Tutaj znajduje się kolejny ślad bytności Polaków, albowiem duszpasterstwem i szkołą powszechną przez wiele lat kierował ks. Franciszek Kubieński.

Propozycja wycieczki w góry Troodos obejmuje następujące elementy:

- spotkanie z Polonią cypryjską w Platres;
- uczestnictwo w Pikniku zorganizowanym przez Towarzystwo Przyjaźni Cypryjsko Polskiej;

- zwiedzanie: szczyt Olimpos, Platres, Omodos, Agros, klasztor Timiou Stavrou, wytwórnia słodyczy

6) Wycieczka objazdowa po wyspie

Na bazie zaproponowanych powyżej krótkich tras turystycznych można utworzyć jedną wyjątkową trasę tygodniowej wycieczki objazdowej po Cyprze.

Trasa zaczynałaby się wówczas w Larnace gdzie znajduje się międzynarodowe lotnisko. Przebiegałaby następującymi miejscami: Larnaka – Limassol – Pafos – Góry Troodos – Nikozja – Kyrenia – Nikozja – Famagusta – Nikozja – Larnaka. Łączna długość trasy to **ok. 600 km.**

7) Wycieczka do Kyrenii i Famagusty

W Kyrenii, miejscowości na północy Cypru, znajduje się pomnik, który jest chyba jedynym namacalnym monumentem polskości na Cyprze. Stoi on na dziedzińcu miejscowego kościoła pamiątkowego Krzyża jako votum wdzięczności uchodźców polskich za szczęśliwe przybycie i pobyt na Cyprze. Krzyż pamiątkowy ufundowany został ze składek uchodźców polskich. Krzyż-pomnik projektu inż. arch. Wacława Biełaszewskiego, przedstawia się okazale i wykonany jest z piaskowca cypryjskiego. Widnieją na nim w języku polskim, łacińskim, greckim i angielskim następujące napisy: „Boże chroń Ojczyznę” i „Ojczyznę wolną racz nam wrócić Panie”. W akcie tym opisano pokrótce dzieje uchodźców polskich, którzy przybyli na Cypr, wskazano zmagania Narodu Polskiego z najeźdźcą, wyrażono wdzięczność Anglikom za gościnę na wyspie.

W Famaguście w latach II-ej wojny światowej na okazałej piętrowej willi można było zauważyć trzy dumnie powiewające sztandary: polski, angielski i grecki – był to polski szpital, z wyłącznie polską obsługą, w którym urządzono, głównie polskimi rękoma, szpital na 50 łóżek. W sąsiednim budynku urządzono salę operacyjną, lekarski gabinet przyjęć oraz składnicę środków leczniczych opatrunkowych. Z obszernych werand roztaczał się piękny widok na Famagustę, na rozległe gaje pomarańczowe i na morze. Praca ta obok konkretnych korzyści, dawała Polakom w Famaguście duże zadowolenie moralne.

Zakończenie

Na Cyprze wiek XXI ociera się o stuwiekową cywilizację. Na Cyprze przeszłość zgodnie współistnieje z teraźniejszością, tworząc jedyny w swoim rodzaju obraz żywej historii. Od średniowiecza do XIX wieku Cypr nie był punktem ostatecznym podróży, stanowił jedno z kluczowych miejsc zatrzymania pielgrzymów na trasie do Ziemi Świętej. Liczba polskich pielgrzymów i emigrantów, którzy dotarli na wyspę na przestrzeni wieków była tak imponująca, że dziś Cypr może stać się miejscem docelowym dla Polaków, a pobyt na nim może przyjąć charakter objazdu po miejscach związanych z pobytem i współczesnym życiem wspomnianych rodaków.

Polacy kierujący się na Cypr (w 2007 roku wypoczywało ich tu już 17 tys.) uważają, że jest to kraj o przyjaznych warunkach geograficzno-przyrodniczych, bogatej historii i kulturze i słońcu świecącym przez cały rok. Jednakże, żadne z biur podróży nie opracowało do tej pory wycieczek objazdowych po wyspie oraz możliwości jednoczesnych spotkań z niezwykle ciekawą i przyjazną Polonią cypryjską. Stąd opracowane przez nas trasy wycieczek kulturowych. Może z nich skorzystać każdy: mieszkająca na wyspie Polonia – po to by utrwalać swoją obecność na Cyprze oraz Polacy przyjeżdżający tu po wypoczynek połączony z niesztampowym zwiedzaniem wyspy – który rozszerzy wiedzę dotyczącą naszych przodków podróżujących po tym rejonie świata.

Losy polskich pielgrzymów, podróżników i emigrantów przeplatały się na wyspie nieustannie z losami przedstawicieli innych narodów, nakładając się na historię wyspy z okresu francuskiego, weneckiego, otomańskiego, brytyjskiego (w tym: wojennego), Cypru

niepodległego i okupowanego. Trzeba je więc pokazywać turystom i poznawać – tak jak uczynił to w latach 1925-1926 wspomniany Jan Bystróż.

Bibliografia

Książki

- Cypr, Cypryjska Organizacja Turystyczna, Warszawa 2002.
Cypr. 10 tys. lat historii i cywilizacji, Cypryjska Organizacja Turystyczna, Nikozja 2005.
Dubin M., *Przewodnik Pascala – Cypr*, Wyd. „Pascal”, Bielsko-Biała 2006.
Encyklopedia PWN, Wyd. PWN, Warszawa, 2006.
Knopek J., *Polacy w Grecji. Historia i Współczesność*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Bydgoszcz 1997b.
Knopek J., *Przemiany zbiorowości polonijnej w Grecji*, [w]: *Meandry cywilizacyjne, kwestie narodowościowe i polonijne*, pod red. A. Chodubskiego, Toruń 1996b.
Mikos von Rohrscheidt A., *Turystyka Kulturowa. Fenomen, potencjał, perspektywy*, Wyd. GWSHM Milenium, Gniezno 2008
Peszkowski Z., *ABC Polonii świata*, Orchard Lake 1985.
Radziwiłł „Sierotka” M.K., *Podróż do Ziemi Świętej, Syrii i Egiptu 1582-1584*, opr. L. Kukulski, Warszawa 1962.
Warszyńska J., *Geografia turystyczna świata*, Wyd. PWN, Warszawa 2001.

Artykuły opracowane dla miesięcznika „Spod znaku Afrodyty”

- Chrysanthou M., *Próżne rozważania spod cypryjskiej palmy*, Nikozja 2004.
Chrysanthou M., *Ślady polskie na Cyprze*, Nikozja br.
Georgiou M., *Polacy na Cyprze*, Nikozja br.
Georgiou M., *Polaków portret własny*, Nikozja 2005.
Gevaerghi D., *Polaków portret własny, czyli nasi rodacy na Cyprze*, Nikozja 2006.
Maliszewski D., *Polacy na wyspie Afrodyty*, Nikozja br.
Tekeli-Savvopoulou U., *Na tropach historii Polaków na Cyprze*, Nikozja 2006.
Tekeli-Savvopoulou U., *Dni polskie na Cyprze*, Nikozja 2004.

Artykuły różne

- Knopek J., *O polskich podróżnikach po starożytnym świecie*, „Wiedza i życie”, 1997a, nr 7.
Knopek J., *Polacy na Półwyspie Greckim w XVIII w.*, „Kurier Ateński”, 1996a, nr 322

Źródła internetowe

- <http://www.cypr.info.pl>
<http://www.cypryjskopolskie.org/>
<http://www.malwacypr.org>
<http://pl.wikipedia.org/wiki/Cypr>

Possibilities and necessities of Polish tourism development in Cyprus, based on the history of trips and lives of Poles on the island. Tourist route projects

Abstract

With the background of history and the current situation of Cyprus, the authors outline Polish-Cyprus relations over centuries, and they show present-day tourist attractiveness of the island. From the Middle Ages to the 19th century, Cyprus was only a stopover place for pilgrims going to the Holy Land. However, the number of Polish pilgrims and emigrants over the centuries was so impressive that today's visit to the island can take the form of a tour of places connected with trips and current lives of fellow-Poles. The text attempts to expand the existing definition of Polish diaspora tourism as one of the subtypes of ethnic tourism. The article closes with a proposal of seven tourist routes and draft itineraries of excursions in the footsteps of Poles on Cyprus.